

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ імені Тараса Шевченка

На правах рукопису

ВАРГАТЮК Сергій Валдимович

ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА ДИРЕКТОРІЇ УНР

07.00.02 - Всесвітня історія

Автореферат дисертації
на здобуття наукового ступеня кандидата
історичних наук

КИЇВ - 1996

АВ 34.211

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі міжнародних відносин та зовнішньої політики Інституту міжнародних відносин Київського університету ім. Тараса Шевченка

Науковий керівник - кандидат історичних наук, доцент
Овсій І.О.

Офіційні опоненти: доктор історичних наук, професор
Колесник В.Ф.,
кандидат історичних наук, доцент
Несук М.Д.

Провідна організація - Український державний педагогічний університет ім. М.Драгоманова

Захист відбудеться "3" квітня 1996 р.
о 14 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради
Д.01.01.33 при Київському університеті ім. Тараса Шевченка
за адресою: 252655, м. Київ, вул. Мельникова 36/1

З дисертацією можна ознайомитись в бібліотеці університету

Автореферат розісланий "1" березня 1996 р.

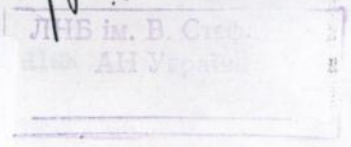
Вчений секретар спеціалізованої ради

Крушинський В.Ю.

ЛНБ України ім. В. Стефаника

00740240 (H)

СТРУКТУРА ДИСЕРТАЦІЇ. Дисертація складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел і літератури.

АКТУАЛЬНІСТЬ ТЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ. Роки розбудови незалежної Української держави ознаменувалися здобутками, так і значними втратами, як позитивним досвідом, так і багатьма прорахунками у вирішенні завдань державного будівництва, в тому числі і у визначенні пріоритетів зовнішньої політики.

Саме тому інтерес до української державності доби визвольних змагань взагалі та періоду Директорії УНР, зокрема, диктується різноманітними причинами як глобального характеру, так і феноменом розвитку східнослов'янських країн у посттоталітарну епоху, коли на уламках колишніх імперій виникли нові національні державні утворення з власними економічними, демографічними й соціально-культурними проблемами, шляхами їхнього відродження, динамікою трансформації як внутрішньої, так і зовнішньої політики.

Досвід і практика зовнішньополітичної діяльності Української Народної Республіки – корисний матеріал з погляду історичного досвіду, розуміння процесів, які відбувалися в середині держави та навколо неї. Мабуть, стане це в пригоді й сьогодні, у добу відродження та оновлення.

УНР мала всі потрібні атрибути державності – територію, суверенний уряд, конституцію, грошову систему, збройні сили. Український політичний провід доби визвольних змагань ухвалив закони про громадянство, вирішив земельні питання. Законодавство УНР вважається одним із найбільш досконалих на той час.

Українській державі третього періоду визвольних змагань не знайшлося належного місця в світі кінця першої чверті ХХ століття. На те було багато причин як внутрішнього, так і зовнішнього хара-

ктеру. Тому вивчення зовнішньополітичних аспектів будівництва і діяльності Директорії УНР, з'ясування реальної і об'єктивної картини її міжнародних відносин, а головне – аналіз уроків минулого, мають не лише наукове, а й політичне значення.

Українська Народна Республіка започаткувала процес, внаслідок яких вона налагодила дипломатичні зв'язки з багатьма державами. І хоча деякі з них були встановлені "де-факто" чи півофіційно, вони підтвердили факт державного існування УНР, прагнення мати рівноправні дипломатичні взаємини не тільки із зарубіжними державами, а й навіть країнами і областями. Україна підтримувала дипломатичні і консульські зв'язки із 47 країнами Європи і 23 державами Азії. Тому необхідно максимально використати цей зовнішньополітичний досвід в інтересах практичної розбудови Української держави.

Сьогодні, коли здійснюється активний державотворчий процес, українська історична наука і політична практика мають знайти органічний зв'язок часів і поколінь українського народу, засвоїти уроки минулого, практично і творчо розвинути досвід національної зовнішньополітичної діяльності.

МЕТА ТА ЗАВДАННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ. Потреба нових концептуальних підходів до вивчення міжнародних відносин та зовнішньої політики Директорії УНР зумовлює мету й завдання цього дослідження. Мета його – зробити по можливості повний і об'єктивний аналіз сукупності внутрішніх та зовнішніх факторів, що вплинули на виникнення, існування та занепад Директорії УНР, а з іншого боку, – показати ставлення до неї інших країн.

Завдання дослідження полягає у тому, щоб:
-вивчити розвиток відносин Директорії УНР з сусідніми державами, насамперед з Радянською Росією та Польщею, і спектр їхніх інтересів в Україні;

- простежити генезу відносин Директорії УНР з країнами Антанти, дати оцінку внутрішнім суперечностям, що існували між ними щодо України;
- розкрити роль Паризької мирної конференції у вирішенні загальноукраїнської справи;
- проаналізувати концептуальні засади та доктрини зовнішньої політики Директорії УНР.

Автор обрав ПРЕДМЕТОМ ДОСЛІДЖЕННЯ процес формування зовнішньої політики Директорії УНР, еволюція її основних напрямків у 1919–1921 роках, характер взаємовідносин України доби Директорії з Радянською Росією, Польщею та країнами Антанти.⁺ Автор приділяє увагу й аналізу причин, які вплинули на кардинальні зміни зовнішньополітичного курсу Директорії УНР у складній системі міжнародних відносин кінця першої чверті ХХ століття.

ОБ'ЄКТОМ ДОСЛІДЖЕННЯ обрано історію зовнішньої політики та міжнародних відносин України доби Директорії з точки зору головних причин, безпосередніх передумов та динаміки конкретного перебігу цього процесу в межах кінця 1918– початку 1921 років.

ХРОНОЛОГІЧНІ РАМКИ ДОСЛІДЖЕННЯ. Безпосередньо до хронологічних рамок дослідження увійшли події, пов'язані зі стосунками Директорії УНР з Радянською Росією, московськими переговорами в січні–лютому 1919 року уряду УНР з Раднаркомом РСФРР, ходом Паризької мирної конференції з січня 1919 по січень 1920 років,

⁺У дисертації порушуються питання відносин Директорії УНР саме з цими країнами через те, що їхній вплив на розбудову зовнішньої політики України був вирішальним. Інші країни, з якими Директорія УНР підтримувала дипломатичні й консульські відносини, мали другорядне значення в державотворчому процесі України, а тому не стали предметом цього дослідження.

одеськими переговорами українських місій з представниками антантсько-французького штабу, україно-польськими відносинами, зокрема варшавськими переговорами, з травня 1919 по квітень 1920 років, Хронологічні рамки дослідження обмежуються 18 березня 1921 року, коли на конференції в Ризі було підписано мирний договір між Польшею та Радянською Росією. Ця угода заборонила Директорії УНР легально існувати на території Польщі, що призвело до припинення її державотворчої й зовнішньополітичної діяльності.

НОВИНА НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ЙОГО ПРАКТИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ полягає у тому, що зроблено спробу комплексно підійти до аналізу проблем зовнішньої політики Директорії УНР на основі архівних і опублікованих джерел. Автор намагався проаналізувати проблему у всій її суперечливості на фоні загальної складної міжнародної ситуації. Концептуальний підхід до проблеми дослідження базується не на ідеологічних постулатах, а на суто наукових засадах. Автор зробив спробу по-новому поглянути на відносини Директорії УНР з Радянською Росією, країнами Антанти, об'єктивно висвітлити драматизм боротьби українських дипломатів за національні інтереси на переговорах у Москві і Варшаві, проаналізувати й дати оцінку діяльності української делегації щодо приваблення уваги Найвищої Ради Паризької мирної конференції до проблем України та визначити характер мотивів політики урядів країн Антанти у загальноукраїнському питанні.

У науковий обіг вводиться значна кількість нових матеріалів Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України, зокрема: протоколи переговорів дипломатичної місії Директорії УНР з делегацією Раднаркому РСФРР, документи щодо спроб налагодження українськими дипломатами діалогу з представниками урядів країн Антанти на Паризькій мирній конференції, матеріали,

які пояснюють, що саме спонукало українську місію на переговорах з представниками польського уряду підписати Варшавську угоду, багато інших архівних документів, що раніше не публікувалися.

Основні положення і висновки дисертації, великий фактичний матеріал, на думку автора, можуть бути корисними для подальшої розробки даної + суміжної проблематики, при підготовці праць і курсів з історії зовнішньої політики і міжнародних відносин України, новітньої історії тощо. Висновки дослідження, можливо, сприятимуть більш раціональній розбудові сучасної національної зовнішньої політики, розвитку дипломатичної служби України.

МЕТОДОЛОГІЧНУ ОСНОВУ ДОСЛІДЖЕННЯ становить метод системного порівняльного аналізу, що дозволяє розглянути всю сукупність фактів і подій, пов'язаних з міжнародними аспектами діяльності Директорії УНР. Дисертація побудована на принципах об'єктивності, методологічного плюралізму й історизму.

ДЖЕРЕЛОЗНАВЧА БАЗА ДОСЛІДЖЕННЯ спирається, перш за все, на архівні матеріали Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України, значна кількість яких вводить у науковий обіг вперше. Найбільш ґрунтовними є документи фондів: 3696 - міністерства закордонних справ Директорії УНР /інструкції, рекомендації, накази Ради Народних Міністрів та Директорії УНР, інформації про їхнє виконання та листування з зовнішньополітичним відомством/; 1429 - канцелярії Директорії УНР /інформації щодо діяльності дипломатичних місій та закордонних військово-санітарних делегацій, реферати пресового бюро дипломатичних місій УНР тощо/; 3695 - збірник документів особистого архіву С.Мелухіна /протоколи засідань представників дипломатичної місії Директорії УНР у Франції, листування голів закордонних делегацій з членами Директорії та уряду, особові справи членів дипломатичних місій,

інформаційні щоденники тощо.

Автором використані збірники документів і матеріалів, монографії радянських істориків, праці західних дослідників, іноземна література, інші джерела.

Серед опублікованих документів і матеріалів слід відзначити такі: Проект Конституції основних державних законів УНР. Київ-Тарнів, 1920-1921 під редакцією О.Ейхельмана; Збірник документів і матеріалів О.Доценка "Літопис Української революції", Львів, 1924; Из истории гражданской войны в СССР в 10 томах. М., 1959; Публікація нот української делегації на Паризькій мирній конференції з офіційної копії особистого архіву М.Стахіва в його семитомнику "Україна доби Директорії". Мюнхен, 1966; Харьковщина в период гражданской войны и интервенции. Х., 1973; Громадянська війна на Україні 1918-1920 у 3-х томах. К., 1987 тощо.

СТАН НАУКОВОЇ РОЗРОБКИ ПРОБЛЕМИ. Значний інтерес мають твори учасників визвольних змагань доби Української Народної Республіки, голів Директорії та Ради Народних Міністрів, діячів зовнішньополітичного відомства, українських дипломатів. Це праці В.Винниченка, М.Грушевського, Д.Дорошенка, О.Доценка, М.Капустянського, С.Коновальця, М.Лезинського, Б.Маргоса, А.Марголіна, І.Мазеши, С.Петлори, В.Панейка, М.Рафеса, Ю.Тютюника, П.Христюка, А.Цегельського, О.Шульгина, С.Шелухина.¹

¹Винниченко В. Відродження нації. Київ-Відень, 1920, тт. 1-3; Його ж: Перед новим етапом. Торонто, 1939; Його ж: Заповіт борцям за визволення. Торонто, 1949; Грушевський М. Якої ми хочемо автономії і федерації. Київ, 1917, уривки з статті, надрукованої в книзі Грушевського М. Вибрані праці. Нью-Йорк, 1960; Греков В. Переговори з Антантою в Одесі. Відень, 1927; Дорошенко Д. Історія України. Ужгород, 1923, тт. 1-3; Доценка О. Літопис української революції /Матеріали і документи до історії української революції 1917-1923/

Так, дуже цінними є твори В.Винниченка, який грав першу роль у визначенні основного зовнішньополітичного курсу України. Публіцистичні твори голови Директорії УНР допомагають зрозуміти переломний період у новітній історії України. Вони багаті на фактичний матеріал, швидкі спостереження, хоча часто дають суперечливі коментарі про події і особи. В своїх працях В.Винниченко закріплював для себе й інших досвід щойно пережитого та виводив з цього певні програмові висновки. Коли він працював над "Відродженням нації", українська революція тривала, а тому не вважав своєї активної політичної ролі в ній за викінчену. В.Винниченко хотів не тільки дати апології власної революційної й державницької діяльності, але й одночасно готував для чергової політичної акції: свого повернення в Україну під радянською владою та власної майбутньої співпраці з цією владою. Ці розрахунки, напевне, вплинули на багато формувань у "Відродженні нації".

Львів, 1924, кн.2, т.5; кн.5, т.5; Капустянський М. Похід Української армії на Київ-Одесу в 1919 році. Львів, 1922, тт.1-3; Коновалець С. Причинки до історії української революції. Б.В., 1948, видання 2-е; Лозинський М. Галичина на Мирній конференції в Парижі. Кам'янець, видання "Стрільця" - органу Галицької армії, 1919; Мартос Б. Оскілко і Балбачан. Мюнхен, 1956; Марголін А. Україна і політика Антанти. Берлін, 1921; Його ж: Українські твори. Берлін, 1923; Мазепа І. Україна в огні і бурі революцій 1917-1921. Мюнхен, 1951, тт.1-3; Його ж: Творення держави. Збірник пам'яті С.Петлюри. Прага, 1930; Петлюра С. Статті, листи, документи. Нью-Йорк, 1956; Його ж: Вибрані твори і документи. К., 1994; Панейко В. З'єдненні держав Східної Європи. Галичина й Україна супроти Польщі і Росії. Відень, 1922; Рафес М. Два гола революції на Україні. М., 1920; Тютюник Ю. З поляками проти України. Х., 1924. Христюк П. Замітки і матеріали до історії української революції 1917-1920. Відень, 1921, тт.1-4; Цегельський А. Спогади. Філадельфія, 1937; Шульгин О. Відновлення Української держави. "ЕУ", Л., 1934; Шелухин С. Варшавський договір між Польщею та С.Петлюрою. Прага, 1926.

Певний суб'єктивізм щодо відносин Директорії УНР з Радянською Росією, зокрема аналізу московських переговорів української дипломатичної місії з делегацією Раднаркому Росії, простежується у творах В.Винниченка "Перед новим етапом" та "Заповіт борцям за визволення". Так, необхідність діалогу з радянською стороною він пояснює тим, що політична й міжнародна ситуація для більшовиків склалася так, що вони мусили шукати миру з Директорією за будь-яких умов.

У своїх працях В.Винниченко твердить, що єдиною умовою, яку висував радянський уряд до Директорії УНР, було намагання укласти військовий союз проти білогвардійців та інтервенції Антанти. Це питання мало противників серед членів ЦК РКД/б/, але В.Леніну вдалося здобути більшість їхніх голосів для такого рішення.

За В.Винниченко виходить, що Директорія прийняла пропозицію Раднаркому Росії припинити війну й укласти угоду щодо воєнного союзу в обмін на визнання з боку Радянської Росії самостійності й незалежності УНР. Бивчення архівних документів, зокрема протоколів московських переговорів, спростовують твердження В.Винниченка. Дійсності відповідає те, що такий договір справді був підписаний представниками української делегації. Зміст же його був інший, а саме: досягнення згоди при посередництві Раднаркому Росії щодо миру між УНР та Радянською Україною, але за умов, що Директорія визнає владу рад та її найвищий орган - з'їзд рад, який повинен остаточно ухвалити конституцію України.

С.Петлюра, крім здібностей політичного й громадського діяча, був талановитим журналістом. Після другої світової війни в Нью-Йорку вийшли друком два томи його літературно-публіцистичних праць. Слова гіркого докору, висловлені С.Петлюрою на адресу лідерів країн Західної Європи, виразно говорять про політичну короткозорість,

цинічну байдужість та обурливе ігнорування Антантаю боротьби українського народу за свої права.

С.Петлюра звинувачує Антанту у відкльканні в 1919 році своїх військ з території Росії, що уможливило Радянській Росії кинути загопи Червоної армії на український фронт для остаточної ліквідації української державності.

Доказом недоброчливого ставлення Антанти до українського народу є і той факт, вважав С.Петлюра, що "14 пунктів" В.Вільсона щодо права народів на державне самовизначення не торкалися України.

У будівництві Української держави С.Петлюра особливе значення надавав зовнішнім, тобто міжнародним відносинам. Він вважав, що важко знайти в історії хоч один приклад, де якийсь народ звільнився від чужої влади та повернув би загублену державність тільки за допомогою своїх власних сил, тому орієнтація тільки на власні сили є слова без змісту і самооблудю.¹

Аналізуючи невдачі визвольних змагань, С.Петлюра підкреслював, що коли українська нація не змогла реалізувати свого державного ідеалу в 1917-1921 рр., то причиною цього було те, що українська політика не дописала української стратегії. Воєнні дії, говорив він, провадилися без запілля /тилу.-С.В./, без технічної бази, а в додаток і без жодної зовнішньої підтримки.²

Погляди В.Грекова на відносини Директорії УНР з країнами Антанти, зокрема переговори урядових делегацій з представниками франко-грецького штабу в Одесі і Бірзулі, здебільшого зводяться

¹Пам'яті С.Петлюри./Збірник статей, документів, промов/. "Тризуб". Київ-Філадельфія, 1992, т.5, с.21.

²Там же.

до опису подій та ролі самого автора у переговорному процесі. Його завдання полягало тільки у налагодженні зв'язків між сторонами.

Проблеми стосунків Директорії УНР розглядаються в працях А.Марголіна, М.Лозинського, І.Мазеши. Переговори в Одесі і Бірзулі, спроби Директорії вплинути на голів урядів великодержав щодо звернення їхньої уваги на українську справу під час роботи Паризької мирної конференції критично аналізуються видатним українським дипломатом А.Марголіним. Беручи активну участь у зовнішньополітичній діяльності директорії УНР, автор намагається дати об'єктивну оцінку діям українського проводу у пошуках контактів з країнами Заходу. Гострій критиці піддає він політику Антанти щодо України. Значну цінність для дисертаційного дослідження мають опубліковані в працях А.Марголіна документи, пов'язані з зовнішньополітичною діяльністю українського проводу доби Директорії УНР.

Представник зовнішньополітичного відомства ЗУНР М.Лозинський у своїй праці розглядає діяльність об'єднаної української делегації на Паризькій мирній конференції. Його висновки формуються через призму загострення між урядами Західної і Східної України. Автор аналізує і порівнює інструкції та рекомендації, що надходили до місії від держсекретаріату ЗУНР та Директорії УНР, які, на думку М.Лозинського, вносили в роботу делегації розгубленість та дезорганізацію.

З інших позицій розглядається зовнішня політика Директорії УНР І.Мазею. Посада голови українського уряду дала йому можливість безпосередньо займатися її творенням і пізнати цей процес з середини. Він не знімає з себе відповідальності за прорахунки у цій діяльності роботи Ради Народних Міністрів, але звертає увагу на некомпетентність і відсутність професійних навиків у представників українських дипломатичних місій, на інформаціях і доповідях

яких, як твердить І.Мазепа, значною мірою ґрунтувалася українська зовнішня політика доби Директорії.

Проблеми Варшавського договору, укладеного між Директорією УНР та Польщею, присвячена праця С.Шелухина. На відміну від спогадів інших діячів періоду визвольних змагань, його робота позбавлена мемуарного стилю і носить суцільно аналітичний характер. Крім аналізу статтей угоди, автор робить висновок, що Варшавський договір позбавлений юридичної бази, оскільки в час його укладання не існувало вже Директорії як колегіального органу. Сама ж Директорія, як вважає С.Шелухин, згідно з конституцією УНР не мала права укладати жодної угоди без дозволу на це Конгресу Трудового Народу України.

Отже, багатий фактичний матеріал у творах вище перелічених авторів є, без сумніву, корисним для вивчення проблеми. Щодо висновків, характеристик, узагальнених вражень про діяльність Директорії у зовнішньополітичній сфері, то слід ними користуватися обережно, бо вони частіше випливають з ідеологічних уподобань. До того ж твори учасників визвольних змагань на Україні, їхні оцінки історичних подій дуже різняться залежно від того, хто і по який бік барикад опинився після загибелі Директорії УНР.

З вітчизняних дослідників, які в своїх працях торкалися проблем Директорії УНР, значний інтерес мають насамперед монографії А.Лихолата, Р.Симоненка, О.Карпенка й І.Рибалки.¹

Зовнішньополітичній сфері діяльності Директорії УНР радянські дослідники торкалися побіжно. Так, А.Лихолат та Р.Симоненко, ґрун-

¹Лихолат А. Разгром буржуазно-націоналістической Директории на Украине. М., 1949; Симоненко Р. Імперіалістична політика Антанти і США щодо України в 1919 році. К., 1962; Рибалка І. Разгром буржуазно-націоналістической Директорії. К., 1962; Карпенко О. Імперіалістична інтервенція на Україні 1918-1920 рр.. Л., 1964.

турчись на архівних документах, зокрема протоколах московських переговорів дипломатичної місії Директорії УНР з урядовою делегацією Радянської Росії, значне місце у переговорному процесі відводять радянській стороні. Характеристика дія української місії дається, зрозуміло, через призму ідеологічних міркувань.

Протоколи московських переговорів використовуються радянськими авторами вибірково і фрагментарно. Відсутні обгрунтовані мотиви, які пояснювали б причини необхідності проведення переговорів між Директорією УНР та Радянською Росією. Головне, що при аналізі переговорного процесу між делегаціями в монографіях не говориться про безперервний на той час наступ радянських військ на Україну. А саме цей факт багато в чому пояснює поведінку української сторони на переговорах у Москві.

Між іншим, попри присутність певних ідеологічних тенденцій, що цілком зрозуміло для тої епохи, коли монографії радянських дослідників побачили світ, авторів дисертації вони принесли значну користь, оскільки мають докладний фактичний матеріал.

Зі здобуттям нашою країною незалежності до інструментарію науковців потрапили праці представників української діаспори. Це труди М. Демковича-Добрянського, Т. Гунчака, В. Іваниса, І. Нагаєвського, М. Стахів, Д. Солов'я, І. Лисяк-Рудницького.¹ Їхні праці є свосвідною спробою висвітлити основні віхи державотворчих змагань українців протягом першої половини ХХ століття. Видання представни-

¹ Стахів М. Західна Україна в державному будівництві та обороні 1918-1923. Скрентон, 1959, тт. 1-5; Його ж: Україна доби Директорії. Мюнхен, 1966, тт. 1-7; Гунчак Т. Україна: перша половина ХХ століття. К., 1993; Нагаєвський І. Історія Української держави двадцятого століття. К., 1993; Іванис В. С. Петлюра - президент України. К., 1993; Демкович-Добрянський М. Україна і Росія. Л., 1993; Соловей Д. Голгофа України. Дрогобич, 1993. Лисяк-Рудницький І. Історичні есе. К., 1994, тт. 1-2.

ків української діаспори мають наукову цінність ще й через те, що доповнюються оригінальними текстами політичних документів, фотоілюстраціями, картами, схемами.

Певну частину своїх праць автори приділяють проблемі зовнішньої політики Директорії УНР. Особливо слід відзначити сім томів "Україна доби Директорії" М.Стахів. Залучення матеріалів західних архівів, їхня публікація, використання документів особистого архіву дали можливість авторові проаналізувати зовнішньополітичну сферу державного будівництва третього /й останнього/ періоду історії УНР, дати певні висновки та характеристики подіям того часу, пов'язаним з відносинами України з європейськими державами, узагальнити сукупність промахів та помилок у зовнішньополітичній діяльності Директорії УНР, що призвело до її занепаду.

Попри всі її безсумнівні чесноти, працю М.Стахіва не можна назвати цілком об'єктивною. Як і у працях інших представників української діаспори, наприклад І.Нагасівського та В.Іваниса, у М.Стахіва відчувається певна тенденційність, яка має два напрямки: відвертий антирадянський ухил та критика відносно урядів УНР і ЗУНР, що проходить у М.Стахіва не на користь Директорії.

Американський історик Т.Гунчак основну увагу у своїй праці звернув на політичні ідеї, концепції подій, що надавали багатомірності розглядуваному періодові. Щодо зовнішньої політики Директорії УНР, то автор справ предметом дослідження стосунки України з її сусідами - Польщею і Росією.

Політичні процеси в РСФРР принесли в Україну нову дійсність - комунізм, який довгий час визначав суспільно-політичний, економічний та культурний устрій на східноукраїнських землях. У цій площині Т.Гунчак вперше вводить у науковий обіг версію заперечення факту громадянської війни в Україні, наявність якої доводили радянські

вчені.

Хоча монографія Т.Гунчака доповнюється оригінальними текстами політичних документів, для підтвердження такої версії він не навів жодного вагомого доказу. Між іншим, найкращим доказом втручання РСФРР у внутрішні справи України доби Директорії є, як не дивно, праці В.Леніна.¹

Щодо стосунків з Польщею, то Т.Гунчак виважено і більш ретельно аналізує відносини Директорії УНР з цією країною. На жаль, він не приділяє уваги подіям, що сприяли укладанню Варшавського договору. Не виділяє Т.Гунчак ролі С.Петлюри у цій вирішальній для Директорії політичній події.

Проблема україно-російських відносин порушується в монографії М.Демковича-Добрянського. Крім аналізу українського внеску до політичного і церковного життя Росії, її науки та культури, автор досліджує процес україно-російських політичних і воєнних конфліктів. Зокрема, дається оцінка участі Радянської Росії в громадянській війні на Україні, специфічній ролі Червоної армії у боротьбі за владу рад.

Подібних проблем торкається у своїй монографії Д.Соловей. Його цікавлять проблеми впливу російської революції на виникнення УНР, боротьби українського народу за самостійність на Наддніпрянській Україні у 1919-1921 роках, а також причини загибелі української державності доби визвольних змагань, одним із головних факторів яких, на думку Д.Солов'я, було складне міжнародне становище України.

Іншої думки в цій справі дотримується І.Лисяк-Рудницький. В

¹Ленін В. ІЗТ.Т.37,с.224, 443; Т.38,с.34, 238, 303.

своїх працях, присвячених українській політичній та інтелектуальній історії, він багато місця відводить проблемі міжнародних відносин України доби визвольних змагань. Зокрема, на відміну від поглядів М.Демковича-Добрянського та Д.Солов'я, І.Лисяк-Рудницький вважає, що недоліки зовнішньої політики УНР треба шукати саме у внутрішніх проблемах українського проводу. Зовнішні фактори, тобто складне міжнародне становище, мали важливе, але другорядне значення для формування державності України та її занепаду.

Серед сучасних досліджень проблеми зовнішньої політики й міжнародних відносин України слід відмітити колективну працю В.Кондратюка, І.Верхоляха, О.Омельченка.¹ Намагання охопити дуже великий період історії йде не на користь цій праці. Мало уваги відволотиться більш вузьким періодам історії української державності, зокрема, зовнішній політиці Директорії УНР. Побудована переважно на матеріалах попередніх дослідників, монографія загалом має багатий фактичний матеріал.

Значну користь для дисертаційного дослідження дають наукові статті, присвячені зовнішній політиці України. Це роботи Д.Будкова та Д.Веденєєва, П.Демчука, Ю.Бук, В.Косика, І.Пулюя, Г.Стрельського, М.Сулятича.²

¹Кондратюк В., Верхолях І. Омельченко О. Україна в історії міжнародних відносин /З давніх часів до сьогодення//Л.,1995.

²Будков Д., Веденєєв Д. Система зовнішньополітичного інформування в часи Директорії//Політика і час.1993, №-10, 3; Демчук П. Дар божий, а не зерно розколу//Політика і час.1995, №-7; Бук Ю. Спогади про батька//Політика і час.1994, №-4; Косик В. Франція і питання самостійності України 1917-1919 роки//Записки наукового товариства ім.Т.Шевченка.Л.,1993; Стрельський Г. І прийде час...//Політика і час.1994, №-1. Пулюй І. Україна і її міжнародне значення//Розбудова держави.1994, №-10; Сулятич М. Українська зовнішня політика//Визвольний шлях.1957,10/46/.

Статті дозволили авторові більш ретельно ознайомитися з проблемою дисертаційного дослідження, знайти нові підходи у визначенні основних напрямків та пріоритетів зовнішньої політики Директорії УНР, вивчити механізм її опрацювання, зробити висновки щодо причин занепаду діяльності.

Деяких аспектів проблеми наукового дослідження торкалися дисертації інших авторів, присвячені внутрішній політиці державного будівництва України доби визвольних змагань, українському питанню в політиці західних держав та США.¹ Ознайомлення з цими працями дозволили авторові краще зрозуміти епоху третього періоду української державності, ознайомитися з загальними напрямками внутрішньої та зовнішньої політики України доби УНР.

У ВСТУПІ обґрунтовується актуальність теми, показано ступінь наукової розробки проблеми, визначено методологічні основи дослідження, мету і завдання дисертації, розкривається теоретичне і практичне значення праці, подається характеристика джерел, відображена апробація результатів дослідження.

У ПЕРШОМУ РОЗДІЛІ ДИСЕРТАЦІЇ "Концептуальні засади та доктрини зовнішньої політики Директорії УНР" автор намагається дослідити розвиток та визначити джерела формування зовнішньої політики центральної державної установи третього періоду українських визвольних змагань. Проблема досліджується у комплексі аналізу зовнішньої політики Центральної Ради та гетьманату, багато невирішених питань яких щодо міжнародних відносин перейшли у спадщину Директорії УНР.

¹Бевз Т. Формування української держави за доби Центральної Ради. /Дис.на здоб.н. ступ. канд. істор. наук./К.,1995. Камінський Б. Політика США в українському питанні /1917-1990 рр././Дис. на здоб.н. ступ. док.істор. наук./К.,1993; Павлюк А. Східна галичина в європейській політиці /1918-1919././Дис.на здоб.н.ступ.канд. істор. наук./, К.,1992.

Грунтуючись на методі порівняльного аналізу, автор приходить до висновку, що в Четвертому Універсалі Центральної Ради, і в "Трамоті до всього Українського Народу" та "Законах про тимчасовий державний устрій України" гетьмана П.Скоропадського, і в зверненні Директорії УНР до всіх держав світу, в резолюції Конгресу Трудового Народу України, а також відозві до населення України С.Петлюри простежується центральний напрямок зовнішньої політики України доби визвольних змагань – мирне співіснування з усіма народами світу, розвиток економічних та культурних зв'язків з сусідніми країнами.

Дисертант обґрунтовує тезу про федералістичну концепцію українсько-російських відносин взагалі та української зовнішньої політики, зокрема, яка полягала в її відповідності об'єктивному становищу українського народу до 1917 року. Українські політики шукали в російському суспільстві потенціальних союзників, пов'язуючи свої надії лише з російськими радикальними та революційними силами. Але швидкий плив подій розмивав підвалини федералістичної концепції. На політичну арену виступили два чинники: розвал російської армії та захоплення більшовиками влади в Петрограді й Москві.

Автор аналізує положення програм українських політичних партій, а також резолюції та постанови їхніх з'їздів щодо державного будівництва в галузі міжнародних відносин. Особлива увага в розділі зосереджена на характеристичні зовнішньополітичних доктрини Української соціал-демократичної робітничої партії /УСДРП/, Української партії соціалістів-революціонерів /УПСР/, партії соціалістів-федералістів /УПСФ/ та самостійників-соціалістів /УПСС/, що відігравали провідну роль у діяльності Центральної Ради та Директорії УНР.

Важливе місце в розділі відводиться аналізу зовнішньополітичних концепцій України доби визвольних змагань у поглядах відомих політичних діячів того часу: М.Грушевського, С.Петлюри, В.Чехівського.

кого, І.Мазеши, Р.Смаль-Стоцького, Б.Коновалюца, Ю.Мазуренка, В.Липинського та багатьох інших. Теоретичні засади зовнішньої політики віддзеркалювали політичну незрілість й слабкість визвольного руху, що були притаманні внутрішньому ладоні України.

У ДРУГОМУ РОЗДІЛІ "Відносини Директорії УНР з Радянською Росією", автор, ставлячи своїм завданням проаналізувати вузлові моменти двосторонніх стосунків досліджує принципиальні у зовнішній політиці Директорії УНР її відносини з РСФРР.

З усіх військових формувань, що оточили Україну наприкінці 1918- початку 1919 років, найголовнішу загрозу, на думку дисертанта, несла Червона армія, оскільки метою провідних сил Радянської Росії було повне підкорення України.

Радянський наступ для членів Директорії та уряду УНР був повною несподіванкою. Автор вважає, що непоінформованість Директорії та уряду УНР в планах політичного проволу Радянської Росії щодо України пояснюється тим, що наступ Червоної армії почався в час, коли Директорія провадила збройне повстання проти гетьманського режиму. Це не давало їй змоги уважніше стежити за планами та діями північно-східного сусіда. Треба враховувати і низький рівень, якщо не повну відсутність, агентурно-розвідувальної діяльності в Українській державі, що робило її керівництво практично сліпим щодо зовнішньої політики сусідніх держав.

Зовнішня політика Директорії УНР, як і за часів Центральної Ради, знаходилася у прямій залежності від діяльності політичних партій. Так, у виробленні стратегічного напрямку щодо відносин з РСФРР вагомое значення мала думка УІ з'їзду впливової УСДРП. Директорія впеєнилася в тому, що більшість делегатів партійного форуму стоїть на позиції демократії, відкидаючи цілком будь-яку "радянську систему".

Але на нараді українських політичних партій щодо складу дипло-

матичної місії на переговорах у Москві у повному обсязі проявилася суперечність та розбіжність у поглядах на сучасний зовнішньополітичний стан. На думку автора, міністр закордонних справ УНР В.Чехівський вніс цілком слушну пропозицію, щоб до Москви їхали в складі офіційної урядової місії по одному членові кожної партії, представники яких присутні на конференції. Між іншим, голова "Бунду" М.Рафес та боротьбист М.Полоз вважали, що до Москви повинна їхати неофіційна делегація для посередництва в справі миру між Директорією УНР та РСФРР.

Дисертант вважає, що крім міжпартійної ворожнечі, яка не давала змоги досягти згоди щодо складу дипломатичної місії, другою /й найголовнішою/ причиною була боротьба політичних партій за владу в Україні. Адже якщо до Москви поїхала неофіційна делегація, тим самим була б принижена роль самої Директорії та уряду й тих партій, представники яких входили до вищого політичного проводу України. В той же час значно підвищився би рейтинг тих партій, які не мали впливу на Директорію та уряд УНР.

Директорія УНР намагалася ліквідувати конфлікт з РСФРР мирним шляхом. Із цією метою до Москви виїхала офіційна делегація на чолі з незалежним соціал-демократом С.Мазуренком. Але позиція Раднаркому Росії на переговорах свідчила про те, що він не мав наміру встановлювати добрі стосунки з Директорією УНР. Представники радянської делегації не прийняли пропозицію українських дипломатів щодо припинення воєнних дій між двома країнами, зводячи проблему до погодження стосунків між урядом УНР та Радянською Україною.

Підписавши пакт щодо посередництва РСФРР в переговорах між двома українськими урядами, місія С.Мазуренка погодилася на фактичну капітуляцію, якої Директорія ще під проводом В.Винниченка не прийняла. Безуспішні переговори у Москві спонукали Директорію змі-

нити курс зовнішньої політики, шукати собі підтримки та союзників серед країн Антанти.

У ТРЕТЬОМУ РОЗДІЛІ "Дипломатичні стосунки Директорії УНР з країнами Антанти" послідовно розглядаються спроби українського політичного проводу отримати від країн Заходу моральну й матеріальну підтримку. Україні, як і іншим долодим державам, що утворилися на уламках колишньої Російської імперії, однаковою мірою загрожувала Радянська Росія та антибільшовицькі військові формування. Але для допомоги з боку антантських чинників їм було конче необхідним домогтися визнання світовим співтовариством статусу суверенних, незалежних держав – суб'єктів міжнародного права. Підставою для таких надій були широко проголошені на весь світ "14 пунктів" президента США В.Вільсона, які пропонували взаємні і однакові гарантії політичної незалежності та територіальної цілості як великих, так і малих держав.

Саме тому Директорія УНР поклала надію на Паризьку мирну конференцію. Але українська делегація, яка була найгачливішим дипломатичним представництвом УНР доби Директорії й одночасно представляла Україну перед урядом Франції, не була офіційно визнана учасницею конференції, бо сама УНР розглядалася як складова частина "російського комплексу", а проблема Західної України вирішувалася через призму питань щодо країн колишньої Австро-Угорської монархії.

Придбати статус рівноправного партнера на конференції було проблематично ще й тому, що згідно з постановою голів країн Антанти до участі в світовому форумі запрошувалися тільки ті держави, які були на боці союзників або приєдналися до них наприкінці першої світової війни. Україна ж від 1918 року, тобто від Брестського миру, була в цій війні нейтральною, тому не визнавалася активним суб'єктом Паризької мирної конференції.

Саме тому українських дипломатів на світовому форумі ніхто не чекав. До того ж вони не мали належної зовнішньополітичної підготовки. Так, голова української делегації Г.Сидоренко не знав іноземних мов, як і більшість членів делегації. Українській справі в Парижі шкодив сепаратизм деяких членів місії, в середині якої існувало три політичні течії: прихильники самостійності, федералісти й галицькі сепаратисти. Це цілком адекватно віддзеркалювало внутрішнє політичне становище українського суспільства того часу.

Відсутність єдності між українськими дипломатами викликали звинувачення в нещирості й анархічності з боку представників країн Антанти. Противники ж української справи – польська та російська делегації вміло й гнучко використовували таке становище для досягнення своїх імперських цілей.

На низькому рівні було поставлено інформування українською делегацією антантських чинників щодо політики Директорії УНР та подій, що відбувалися в той час на Україні. У цій справі була відсутня система, план, тактика. Не було жодного порозуміння з прихильниками України з числа французів, які примушені були працювати самостійно для справи визнання України Антантами.

Цілком безперспективними були переговори дипломатичних місій Директорії УНР з представниками командування франко-грецького десанту в Одесі. Антантські чинники готові були вступити у дипломатичні зносини з українським урядом, але за умов, які позбавляли український народ його суверенних прав.

Вихід соціалістичних представників з Директорії та уряду УНР, як того вимагали представники антантського штабу в Одесі, був кроком помилковим, бо революційні партії не мали змоги організувати революційні маси, дати їм такі гасла, які б допомагали відстоювати державну незалежність.

Бажання зберегти контакт з антантським штабом на півдні України привело до відриву Запорізького корпусу і частини південно-східньої групи військ від армії УНР, що перешкодило провести найдоцільніший військовий відступ після залишення Києва.

Таким чином, покладання Директорією УНР надії на Паризьку мирну конференцію, переговори з антантським штабом на півдні України з зовнішньополітичної точки зору були безрезультатні, а щодо внутрішньодержавних та оборонних проблем — шкідливими.

ЧЕТВЕРТИЙ РОЗДІЛ "Політика Директорії УНР у стосунках з Польщею" присвячений вивченню двосторонніх відносин між країнами. Оточена з усіх боків військовими формуваннями противників, без жодного союзника, Україна опинилася на роздоріжжі. Було прийняте рішення розпочати дипломатичну акцію за кордоном, але не в Москві, Парижі й Одесі, де українські політики не досягли з різних причин позитивних наслідків, а у Варшаві.

Офіційні переговори з польським урядом велися дипломатичними місіями Директорії УНР з серпня 1919 року. Досягнення порозуміння ускладнювалося проблемою кордонів між обома країнами. Спірною для більшості польських партій, насамперед для націонал-демократів, була ідея незалежності України. Гострою на переговорах була й проблема вторгнення на територію України.

Автор вважає, що українському проводі слід було вести розмову з польським урядом у такому руслі: якщо Польща має за мету знищити суверенну УНР, то тим самим вона руйнує природнього союзника в боротьбі з наступом Червоної армії на захід. Адже у випадку відновлення "білої" імперії чи появи "червоної", після того як Україна буде поглинута Росією, її прикордонною державою виявилася б Польща, яка добре пам'ятала свою недавню історію.

Підписанням же Варшавської угоди був покладений край останній

спробі Директорії знайти союзника у складному міжнародному становищі. Немає сумніву у тяжких умовах цього договору для України, де союз з Польщею сприймався вкрай негативно. Накреслений В.Леніним і Х.Раковським курс на створення незалежної від Росії Української радянської держави в цей час нібито втілювався в життя. Оманливі ілюзії щодо перспектив існування самостійної УСРР поділяв і В.Винниченко. Безкомпромісна ж позиція С.Петлюри, який віддав перевагу залежності від Варшави, аби відстояти створену в 1917 році УНР, засуджувалася багатьма українськими політичними діячами. Але вони майже нічого не робили для збереження незалежної України.

Не слід відкидати й того факту, що завдяки Варшавській угоді Директорія УНР визнавалася іншою суверенною державою – союзницею Антанти. Тобто була досягнута мета, за яку українські політики вели боротьбу з часу відновлення законів УНР.

Цілком вірно, що Варшавська угода повинна була пройти процедуру ратифікації Трудовим Конгресом. Але навіть у січні 1919 року революційний парламент УНР не мав можливості у повному обсязі виконати свої обов'язки через загрозу наступу Червоної армії на Київ. Тому ні про яку ратифікацію не могло йтися й у час укладання українсько-польського політичного альянсу, коли УНР залишилася без території.

На думку автора, на цей історичний факт треба дивитися не з точки зору відповідності конституційним законам, як твердить С.Шелухин, а з позиції реалізму. Тобто, Варшавську угоду слід сприймати як акт відчаю з боку Директорії, представники якої у катастрофічній ситуації все робили для того, щоб зберегти державність.

ЗАКЛЮЧЕННЯ. У заключенні викладено висновки дисертаційної праці. Грунтуючись на історичний досвід минулого, автор сформулював конкретні рекомендації для української дипломатії та зробив деякі про-

позиції щодо зовнішньої політики України.

ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ І ВИСНОВКИ, ЯКІ ВНОСЯТЬСЯ НА ЗАХИСТ:

-Автономістська та федералістична концепції збереження зв'язків між Україною й рештою земель колишньої Російської імперії говорять про те, що лідери визвольних змагань не передбачали будувати зовнішню політику України на цілковито самостійницьких засадах. Причиною цього було розуміння об'єктивної невідповідності до державотворчих завдань, які поставили на першому етапі української революції;

-Квітнева революція 1917 року перебігом політичних дій нав'язала Україні самостійницьке зовнішньополітичне кредо. Відсутність досвіду державного будівництва в країні з 70% неписьменного населення призвело до футуристичних експериментів у внутрішній та зовнішній політиці, до рішень та дій, яких не дозволяли собі навіть розвинуті й більш освічені нації;

-Полярність поглядів, доктрин та концепцій щодо напрямків зовнішньої політики УНР пояснюється відсутністю сильної центральної партії, представники якої очолювали б важливі посади та домінували у виробленні вираженого зовнішньополітичного курсу;

-Тяжке міжнародне становище спонукало Директорію УНР шукати оптимальний напрямок зовнішньої політики. Але через суттєвість програм, ідеологічну ворожнечу фракцій українських соціалістичних партій Трудовий Конгрес не виробив основних питань зовнішньої політики, через що на початку 1919 року Директорія остаточно не вирішила: дотримуватися нейтральності у закордонній політиці чи ж шукати собі союзників;

-Наявність ноти до всіх держав світу з пропозицією встановлення добросусідських відносин, резолюція Трудового Конгресу, де йшлося про досягнення мирних стосунків з усіма народами, пошуки форм мирного співіснування з РСФФР, намагання припинити наступ Червоної армії ли-

дипломатичними переговорами вказують на миролюбний напрямок зовнішньої політики Директорії УНР;

-Покладання Директорією УНР надій на Паризьку мирну конференцію, переговори з антантським штабом на півдні України з зовнішньополітичної точки зору були безперспективними, а щодо внутрішньодержавних та оборонних проблем - шкідливими;

-Підписанням Варшавської угоди з Польщею був покладений край останній спробі Директорії знайти союзника у складному міжнародному становищі. Немає сумніву у тяжких умовах цього договору для України. Але не слід відкидати й того факту, що цією угодою Директорія УНР визнавалася іншою суверенною державою - союзницею Антанти. Польща дала надію на існування незалежної України. Але через рдянсько-польську війну, яка завершилася Ризьким договором, надії не втілюлися в життя.

АПРОБАЦІЯ ТЕМИ. Дисертація обговорювалася на засіданні кафедри міжнародних відносин та зовнішньої політики Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Основні положення і висновки дослідження знайшли відображення в авторських публікаціях, доповіді і повідомленні на конференції студентів та аспірантів щодо актуальних проблем міжнародних відносин, присвяченої 50-річчю ООН /Київ, квітень 1995/.

Зміст дисертації викладений у таких публікаціях автора:

1. Українсько-російські відносини доби директорії УНР//Актуальні проблеми міжнародних відносин. К., 1995, с. 31-34;
2. Московські переговори дипломатичної місії Директорії УНР з урядовою делегацією РСФРР в січні-лютому 1919 року//Вісник Київського університету. /Міжнародні відносини/, 1995, №-3, с. 81-86. /В спів-авторстві/;
3. Діяльність української делегації на Паризькій мирній конферен-

ції. Київ, 1995, 20 с.--Доп. в ІНТЕ Укр., 16.02.95, №360- Ук.95.

4. Відносини Директорії УНР з країнами Антанти//Київська старовина. Київ, 1996. /В друці/.

5. Переговори Директорії УНР з польською делегацією у Варшаві // Нова політика. Київ, 1996. /В друці/.

Варгатюк С.В. Зовнішня політика Директорії УНР.

Диссертация на основании ученой степени кандидата исторических наук по специальности 07.00.02 - Всеобщая история.

Киевский университет им. Тараса Шевченка.- Киев, 1996.

В диссертации рассматриваются основные направления развития, главные тенденции формирования и действия внешней политики Директории УНР с декабря 1918 г. по март 1921 г. Дается всесторонняя характеристика деятельности высшего государственного органа Украинской Директории УНР, исполнительного органа - Совета Народных Министров во внешнеполитической сфере. Показаны сложность и противоречивость процесса выбора направлений внешней политики Украинского государства.

Vargatik S. V. The Foreign Policy of the Directorium of UPR.

The Page - D's dissertation of History (The Universal History - the modern period)

Kyiv University of Taras Shevchenko.- Kyiv, 1996

This dissertation studies the main spheres of the development, principal differences of the forming and actions of Directorium's foreign policy in the period from December 1918 to March 1921.

The research proposed describes profoundly various activities of the supreme state ukrainian institutions - the Directorium of the Ukrainian People's Republic (URP) and its executive body which was the Council of People's Ministers on the foreign policy. This demonstrates the difficulties and problems in the process on the way of the foreign policy's election for Ukrainian State.

Ключові слова: зовнішня політика, дипломатія, переговори, Директорія УНР.

AS. H. E. A

444123

AV 34.211

AV 34.211